

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות בענייני חושן משפט

גיליון רי"ג, תשפ"ג

משולחנו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א ריש מתיבתא 'עוז והדר'

המחאות שנגנבו בידי נוכל

להרפות. בשלב מסוים הפסיק ר' ז' לענות להודעות. ר' שמשון הרחיק בחיפושיו עד קצווי ארץ וחקירה מאומצת הביאה גם עדות כי ר' ז' נצפה מתהלך ברחובה של עיר בבואנוס איירס בירת ארגנטינה. הוא סיים את סיפורו והישיר מבט: "חלפה שנה ומחצה. אני יכול לומר בלב שלם כי מיציתי את כל הניסיונות לגבות את החוב מהלווה עצמו. לא נותרה לי ברירה אלא לפנות אליכם כדי שתממשו את השיקים שבחתימת משרדכם. השיקים שהיו ערובה וביטחון לנתינת הלוואה. זו החובה הבסיסית שלי כלפי מפקידי הכספים".

מאחר שמועד הפירעון של כל ההמחאות כבר חלף עבר לו, והעדר הכספים מקשה על מחזור הלוואות של הגמ"ח, ביקש ר' שמשון, שעד כמה שהדבר ניתן יקבל לידיו את מלוא הסכום בניכוי מאה אלף שקלים שכבר שולמו. ארבע מאות אלף שקלים חדשים.

אצבעותיו של ר' בנימין הלבינו מרוב מאמץ, הבחין ר' שמשון כשסיים את דבריו נרגש ונפנה לקבל את תגובתו. הוא אחז בחוזקה בעט שבידו. שותק. ניכר על פניו הסערה שהתחוללה בו, סערה מודחקת שניסה בהצלחה להכילה, או מוטב: להתעלות מעליה. הוא ברר את מילותיו וקימץ בהן ככל הניתן, מבקש את המינימום כדי להבהיר את תמונת המצב מנקודת מבטו:

"ראה, אומר זאת במילה אחת, מבלי להיכנס לכל תקופת העסקה של... הברנש שהזכרת". המילה ברנש קיפלה בחובה, בדרך שבה הסתננה מפיו, את כל השורות שמהן נמנע ר' בנימין כיהודי השומר את פיו ולשונו כבבת. ר' בנימין היה כאוב אך נחרץ: "לא אני ולא איש ממשרדי, חתם על השיקים הללו. הנייר אכן נייר רשמי של המשרד, אך תוכנו - עורבא פרח. תרמית. עצם הימצאות השיקים תחת ידו, אינה מהווה ראיה כאילו נתתי לו אותם או רשות כלשהי להשתמש בהם. ברור גם שזה לא אומר שהם הגיעו לידיך בדרך חוקית כלשהי". הוא חזר בהדגשה על המילים האחרונות, ואז הוסיף ואמר כי הוא שמח שהצליח להתאפק ולא לדבר מילה מיותרת בענייניו של אותו 'ברנש', ש"ספק גדול אם ישוּב אי פעם ארצה".

פאזל הנתונים שהרכיב ר' שמשון בחודשים המרדף אחרי ז', התחיל להסתדר. ודווקא הסדר הזה גרם לו להתערפל, הוא חש שלא בטוב. התרחיש שממנו כל כך חשש הסתמן כנכון. ז' סחר בשיקים של מעבידו לשעבר שלא ברשות ושלא בסמכות, כשהוא מנצל את מעמדו המוכר בקהילה העסקית כדי ימינו של המעסיק, שבביל להניח את ידו על סכומים גדולים כהלוואות בטוחות. כך התאפשר לו להעלים מעין בעליהם, סכומים ניכרים של כסף. ר' בנימין לא אשם בכל אלו כמובן.

מצד שני, ההמחאות הן שווי כסף שניתנו לפירעון. מפקידי הגמ"ח הם הבעלים של כספי

וביקש הלוואה חד-פעמית חריגה בסכום הזה, הוא נתקל בסירוב עקרוני, אך לא הפצתי להשיב את פניו וריקם והסכמתי לשמוע במה דברים אמורים. כשאדם מבקש סכום כזה, בדרך כלל מדובר בנסיבות דחופות ולפעמים הלוואה כזו יכולה להציל עסקה או אפילו עסק שלם. אם יועמדו בטחונות ראויים להחזרת כספי המפקידים, אין מטרה ראויה מזו. הוא הגיע לביתי בשעת ערב, ישבנו יחד והוא הסביר את הנחיצות ואת העובדה שההלוואה בטוחה מאין כמוה. הגמ"ח לא יצטרך אפילו לפנות לערבים, שכן הסכום כולו ישולם בפריסה לא ארוכה מדי, עשרה תשלומים חודשיים על סך 50,000 שקלים כל אחד, וכולם בהמחאות עסקיות מסודרות של החברה הידועה והמצליחה... כאן הנמיך ר' שמשון את קולו בהסבר: החברה שלכם, ר' בנימין. כפי שוודאי כבר הבנתם.

הוא שלף מיד מתיקו סדרת שיקים ממוספרת בסדר רץ, חתומים בידי החברה ובתאריך חודשי קבוע כמדובר. הכל היה נראה מושלם ולכן אמרתי לו שאשקול את העניין בחיוב ואומין אותו אלי עוד באותו לילה אם אראה שהדבר מתאפשר. כאמור, במשך השנים הכנסתי סדרים לניהול הגמ"ח ובתאם להם התייעצתי לגבי הלוואה הזו עם חברי הנהלת הגמ"ח. בירור קצר שעשתה הנהלה העלה כי מבקש הלוואה ר' ז' הנ"ל הוא מזכירכם האישי ויד ימינכם בכל העסקים וזה חיזק את תחושת הביטחון שלנו. סוף דבר, הלוואה אושרה בידי הנהלת הגמ"ח. ר' ז' הוזמן לקבל את הלוואה והפקיד כנגדה את ההמחאות. הגמ"ח מצדו, הגיש את ההמחאות לפירעון.

ההמחאה הראשונה כובדה בידי הגמ"ח, אך בדוחק. במשך כמה ימים הסטטוס היה 'בכירור' ולבסוף אושר התשלום. הנורה האדומה שנדלקה באותם ימים בראשו של מנהל הגמ"ח, שבה וכבתה. 'אך מקרה הוא'. כשהופקדה ההמחאה השנייה, חודשיים מעת מועד הלוואה, שבה הנורה האדומה להבהב, הפעם בליווי פעמונים מהדהדים. 'לא מאושר' חזרה הודעת הסירוב מהבנק. ר' שמשון אחוז חלחלה ניגש במהירות ללשכת מנהל סניף הבנק.

"התברר לי שהמשרד שלכם, כאן, הודיע שאינו מכיר את השיק ואינו מאשר אותו". הזעזוע עדיין היה ניכר בפניו של ר' שמשון שעדיין ניסה לשרר שלוה כלשהי. "כמובן שלא הצלחתי להשיג טלפונית את ר' ז'... הודעות דוא"ל אף הן לא הניבו תוצאות ממשיות, אם לא מחשיבים כממשיים גמגומים בנוסח 'אבדוק זאת ואשוב לעדכן' ומלמולים כתובים דומים". התשלום השני התקבל לבסוף בצורת עשר המחאות של 5,000 שקלים כל אחת, שנמסרו לגבייה וכובדו. אך היה ברור שאלו הם התשלומים האחרונים. בידועו שמדובר בכספי צדקה ובכספי מפקידים ששמו מבטחם בגמ"ח, ידע ר' שמשון שאינו יכול

ימים ימי אביב, מערכת המיוזג מצננת את משרדי החברה של ר' בנימין ארליך במרומי מגדלי קורניקוס החדשים. ר' בנימין עצמו נפרד זה עתה לשלום מהחברותא ללימוד הדף היומי, ידירו ורעו הטוב עוד מזמן לימודם המשותף בישיבה, וכעת עסק בסידורים אחרונים לקראת נסיעתו העסקית מחר אל מעבר לים. לוח הפגישות ליום זה היה דליל במתכוון, אך למרות זאת, כאשר צלצל מכשיר הטלפון בקו הפנימי של המשרד והמזכיר הנאמן העביר אליו את בקשתו של פלוני, ר' שמשון, להתראות עמו בהקדם האפשרי, הוא אישר את הפגישה.

תחושת הנחיצות שהייתה בקולו של המתקשר והועברה בין המילים בפיו של המזכיר, עוררה בלבו של ר' בנימין הרגשה ברורה שמדובר בעניין יוצא דופן. הוא לא הכיר את ר' שמשון אך בכל זאת הורה למזכיר להכניס איכשהו לתוך הלו"ז שלו ערב הנסיעה, גם את הפגישה הזו.

כעבור פחות משעתיים נכנס ר' שמשון לחדר המנכ"ל, פוסע מעדנות כאורח, אך בצעדים נחושים. ר' בנימין ראה שאכן מעולם לא פגש בו קודם לכן, אך מהילוכו נועם דיבורו התרשם עמוקות. ניכרות בו יראת השמים שלו ומעשיו הטובים. הוא הפנה אותו אל פינת הישיבה הנוחה בקצה החדר ומיהר להצטרף אליו, מגיש עמו כוס זכוכית וקנקן מים.

ר' שמשון, ענייני ומנומס, בירך אותו בקול מדוד וניגש ישירות לעניין. מתוך תיקיית קרטון מסודרת, מיהר לשלוף שני עמודים מצולמים של דפי בנק החבילת המחאות (שיקים). ר' בנימין זיהה מיד את ההמחאות, הן היו של המשרד שלו. אבל כשראה את התאריכים העוקבים והסכומים הנקובים, ידע מיד שלא יצאו מתחת ידו. הוא לא הכיר ולא זכר במה מדובר ומה פשר הדבר. עיניו של ר' שמשון פגשו בעיניו וזיהו את התמיהה. מתוך הבנה הדדית של שני אנשי-מעשה שכבר ראו דבר או שניים, חזר ר' בנימין, שכבר נדרך, לעמדת האזנה. ור' שמשון פתח וסיפר:

לפני כמה עשרות שנים התחלתי לנהל בעיר מגורי גמ"ח הלוואות שהלך וגדל. מרובים צרכי עמך, אך מרובים גם החוסכים וגם אנשי הון שידועים כי הצדקה המהודרת של הלוואה לזולת ללא ריבית היא קב חומטין ליתרות המטבע שלהם. אלה וגם אלה ידעו לבטוח בניהולו של הגמ"ח, שבאמת השתדלתי רבות כדי להתקין לו סדרים וכללים ראויים כך שהכל התנהל כדבעי. סכומי ההפקדות וכנגדן הלוואות, הלכו ברוך ה' וגדלו. כיום מגלגל הגמ"ח סכומי עתק של מיליוני שקלים בחודש ומסייע באמת לרבים וטובים, מכל העדות והמעמדות. הכל כמובן שלא על מנת לקבל פרס. מאה אחוזים של חסד.

חצי מיליון שקל אינו סכום שהגמ"ח לא מכיר, אך בתור הלוואה אחת הוא בהחלט סכום חריג. כאשר לפני שלוש שנים הגיע ר' ז' תושב השכונה

הגמ"ח והוא אמור לדאוג לכספם. מי נפלו איפוא קורבן לתרמית? בעלי הממון המקורי ששימשו להלוואה, או ר' בנימין שהעמיד את כספו לפרעונה. הוא הציע את התלבטותו לפני מארחו: איני יכול להחליט על דעת עצמי ולומר על חשבון המפקידים 'י' לחסרון כיש... ולכאורה מוכרח אני להציג את השיקים לפירעון בבית הדין. אתה מצדך, תחזור על טענותיך ונראה כיצד יפול דבר.

ר' בנימין הבין ללב, ואף שיבח אותו על עמידתו נאמנה כאפטורופוס על כספי ציבור. הוא סיכם אתו לגשת עוד באותו ערב לבית ההוראה כדי ללבן את הדברים בהתאם לדין תורה. מצד אחד עומדת טענת ר' בנימין כי השיקים נגנבו ממנו ואין לגבות מהחברה שבעולות כספים כלשהם, וכנגדה טענת ר' שמשון שר' בנימין אינו נאמן לטעון טענה זו והוא אינו רשאי לקבלה, ולכן עליו לתבוע את פירעון השיקים במלואם. ברשותו תשעה המחאות על סך 50,000 שקל כל אחת, ומתוכן הוא מודה כי קיבל תשלום נוסף של 50,000 שקלים בתשלומים, ולכן נותרה טביעת על סך ארבע מאות אלף (400,000) שקלים.

את הסיכום הזה, שטחו השניים בבית ההוראה מיד לאחר תפילת ערבית.

עיקרי הנושא בהלכה

א. האם נאמן אדם לטעון שכליו נגנבו ממנו

מן התורה, שבועה נועדה לשמש כאמצעי הגנה בידי נבועים. במקרים שבהם ישנה חובת שבועה, היא משמשת את הנתבע להגן על עצמו ולהעמיד את כספו בידיי בהכחשת התביעה. המשנה (שבועות מד:): מונה מספר מקרים שבהם תיקנו חכמים שיהיו נשבעים ונוטלים, כלומר שהשבועה תשמש את התובע ותאפשר לו ליטול ממון מהנתבע. אחד המקרים הוא בתביעתו של נגזל. כאשר עדים מעידים שהנתבע נכנס לביתו של התובע שלא ברשות, והתובע טוען שבעת ההתפרצות לדירה נטל הנתבע כלים מסוימים, והנתבע מכחיש זאת. אי אפשר להשביע את הנתבע שלא גזל, שהרי ההאשמה התלויה נגדו כי הוא גזלן, ומאחר שגזלן אינו נאמן בשבועה, מה תועיל שבועתו? לכן תיקנו חכמים שבמצב כזה תוטל חובת השבועה על התובע, ואם רק יישבע יוכל ליטול את הכלים הנתבעים או דמיהם.

בגמרא שם (מו.:-) אמר רב יהודה שכשרואים עדים אדם נכנס לבית חבריו והטמין כלים בבגדו, ואחר כך ראו כלים של חברו בידו והוא טוען כי החבר מר לו אותם בכסף מלא, אינו נאמן, כי טענתו גרועה שהרי סתם בעל הבית אינו עשוי למכור את כליו ונמצא שהנתבע 'מתדבק' בדבריו שהייתה כאן מכירה, ואינו נאמן לטעון זאת.

דין הגמרא מבוסס הן על כך שבעל הבית אינו עומד למכור את כליו בדרך כלל, והן על כך שהנתבע החשיד את עצמו בכך שהכניס את הכלים תחת כנפי בגדיו, ולכן, מבואר בגמרא שכאשר מדובר בעל-בית שכן רגיל למכור את כליו, או במקרה שהכלים המדוברים היו כאלה שנהוג להכניסם תחת בגדיו, או שהנוטל הוא אדם צנוע שדרכו להסתיר כלים כאלה בלכתו אתם ברחוב, ונמצא שהנתבע כלל לא החשיד את עצמו - נאמן הנתבע לומר שקנה את הכלים.

ועוד אמרו בגמרא שם, שכל האמור הוא כאשר טענת הבעלים הראשון (מרא קמא) היא שהנתבע לקח את הכלים בהשאלה והסתירם בכנפיו והכחיש אחר כך שהם שלו. שבמקרה זה טענת בעל הבית נשמעת וטענת הנתבע אינה נשמעת. אך במקרה שבעל הבית מאשים את הנתבע שגנב את הכלים במפגעי, אינו נאמן, כי אין לו זכות ומתכות להחזיק אנשים כגנבים, וכלל נקוט בדינו: אחזיק אינשי בגנבי לא מחזקינן. וכפי העולה מסוגיה זו נפסקה ההלכה בשולחן ערוך (חושן משפט סימן צ ע"א).

ב. טענת נגנבו במיגו של טענת הושאלו והושכרו

כיצד יהיה הדין במקרה שבו הכלים עשויים להשאלו ולהשכיר ובעל הבית טוען שנגנבו ממנו. האם יהיה נאמן לטעון זאת למרות שבדרך כלל אינו נאמן להחזיק אנשים כגנבים, משום שעומדת ליכותו טענת 'מיגו' שיכל לטעון שהכלים הושאלו או נשכרו ממנו.

נחלקו ראשונים (רש"י שבועות מו. ותוד"ה בטוענו שם) האם כל התנאים שהוזכרו בנמרא שם והבאנו לעיל נאמרו רק בכלים העשויים להשאל ולשכיר, אך כשאינם עשויים להשאל ולהשכיר בטל לגמרי כוחו של התובע לומר שאולים או שכורים, והנתבע נאמן לומר שרכש אותם גם בהעדר כל שאר התנאים. או שכל התנאים הללו מסייעים לנתבע רק בצירוף העובדה שהכלים אינם עשויים להשאל ולהשכיר, אך אם הם עשויים להשאל ולהשכיר, אין הנתבע נאמן לומר שרכש אותם אפילו אם שאר כל התנאים עומדים לטובתו, וכן היא דעת הר"י מיגש והרמ"ה (טור סימן צ ס"ב). התוספות נקטו כמו הצד השני, וכן היא דעת ר"ח ר"ת והרמב"ם (טוען ונטען פרק ד הלכה ט), וכן פסקו הטור (שם) והשו"ע (סימן צ סעי' יא).

התוספות הוסיפו שבכלים העשויים להשאל ולהשכיר נאמן גם לטעון שנגנבו ממנו ואין אומרים שלא יחזיק אנשים כגנבים. אולם הרא"ש (שבועות פ"ז סי' ה) כתב כי גם בכלים העשויים להשאל ולהשכיר נאמן דווקא לטעון שהשאל או השכיר, אבל אין בהם מעלה יתירה לומר בהם טענת גניבה, לפי שלהחזיק אדם כגנב לא מחזיקים.

נמצא ששאלה זו האם אדם נאמן לומר טענת גניבה בממון העשוי השאל ולהשכיר, שנויה במחלוקת הרא"ש ותוספות, שלפי הרא"ש אינו נאמן לטעון

שהכלים גנבים בידו, ולפי התוספות נאמן. בשולחן ערוך (שם) הובאו שתי הדעות, שבדברים העשויים להשאל ולהשכיר יש אומרים שנאמן בעל הבית לטעון שגנבים הם ויש אומרים שנאמן דווקא לטעון שהם שאולים אך לעולם אינו נאמן לטעון שהם גנבים, וסיים שכך נראה עיקר ההלכה, שאינו נאמן לטעון שהכלים נגנבו אלא אם הנתבע הוחזק ונתפרסם לגנב.

וטעם הדבר שטענת 'מיגו' אינה מועילה לו לטעון שהלה גנב, כתב הסמ"ע (ס"ק לה) שתי סברות: א. שאין להוציא אדם מחזקת כשרות שלו שאינו גנב בטענת מיגו. ב. שבסופו של דבר משמשת טענת המיגו כדי להוציא מידיו של הנתבע ואם כן הרי היא טענת 'מיגו' להוציא' שלא אמרינן. ונפקא מינה מבין שתי הסברות הללו, שאם הנתבע מוחזק כגנב, אם כן אין לו חזקת כשרות ולפי הסברא הראשונה יהיה ניתן לתבוע אותו במיגו שיכל לטעון שהם שאולים, אך לפי הסברא השנייה סוף סוף הוא 'מיגו' להוציא' ואינו יכול להוציא' בכך ממון.

גם בש"ך (ס"ק כב) הביא בזה את דברי הרא"ש (שבועות פרק ז סימן ה) שהסיבה שאינו נאמן לטעון שהכלים גנבים במיגו שיכל לטעון שהם שאולים או שכורים, היא שאין מחזיקים אנשים כגנבים מכה מיגו, מבואר שנקט כדרך הא' של הסמ"ע שבאופן שהנתבע כבר מוחזק כגנב, אפשר לתבוע אותו ולהוציא ממנו בטענה זו. והוא מוסיף ומבאר מדוע אין זה נחשב 'מיגו' להוציא', כיון שהעדים ראו שהוציא את הכלים מרשותו של התובע, ולכן התביעה אינה באה 'להוציא' ממנו אלא הוא זה שצריך לטעון להגנת עצמו ולהחזיק בכלים, ולכן

אם לא מצד הטענה שלא מחזקינן אינשי בגנבי, ודאי יועיל המיגו לתבוע ולקחת ממנו את הכלים.

עולה מכך שגם לדעת הש"ך כאשר לא ראו את הנתבע מוציא את הכלים מרשות התובע, לא יועיל המיגו, ויחזור להודות לטענת הסמ"ע בסברתו השנייה שאין התובע יכול לטעון שהכלים גנבים ביד הנתבע מיגו שיכל לטעון שהם שאולים או שכורים בידו, כיון שלא אמרינן מיגו להוציא.

מנגד, דעת התומים (סק"ז) שנאמן לתבוע במיגו זה ואינו נחשב כמיגו להוציא, ושורש סברתו היא שכיוון שהכלים עשויים להשאל ולהשכיר ממילא בכל מקום שהם נמצאים בו הרי הם כברשות הבעלים, ולא נחשב שעברו לרשות הנתבע באופן שהפך אותו למוחזק שאין להוציא ממנו. במילים אחרות: לגבי כלים העשויים להשאל ולהשכיר לא מתקיימת החזקה שמה שתחת ידיו של אדם שלו הוא ולכן נשארים כלים כאלו בחזקת הבעלים האחרון הידוע לנו (מרא קמא - הבעלים הראשון, הקודם למחזיק הנוכחי) וכשהלה טוען שהם גנבים ביד המחזיק, אינו נחשב כ'מוציא' ולכן נאמן בטענת מיגו.

לפני שניגש לדון במקרה שלפנינו, נסכם את שיטות הפוסקים במקרה שבו טוען הנתבע שהכלים נגנבו מביתו: לדעת הסמ"ע (מכח סברתו השנייה) אינו נאמן לטעון כך, ואף לא תסייע לו טענת 'מיגו' כי מצב זה נחשב כהוצאת ממון מידי התובע שמחזיק

נמצא שמאחר שר' בנימין מוחזק במעותיו, יוכל לטעון שפיר ש'קים ליה' כקצוה"ח שהנגנב נאמן בשבועה לומר שמר ז' גנב ממנו שיקים נוספים על הידוע, וכדעת התומים, הברוך הטעם והרב פעלים שהשטרות הללו שוב אינם מגובים בטענה של 'שטרך בידי מאי בעי' וממילא הוא נאמן לטעון שהשטרות נגנבו מביתו מאחר שאינו מערעור בכך חזקת כשרות של הגנב, שכבר הוחזק ממקום אחר כגנב

בכלים וכלל הוא בדינו 'מיגו' להוציא לא אמרינן'. לדעת הש"ך כאשר עדים ראו שהוציא הנתבע את הכלים מרשות התובע אין זה נחשב מיגו להוציא, וכאשר הנתבע כבר מוחזק כגנב יועיל המיגו להוציא ממנו ממון. ולדעת התומים גם כאשר לא ראו עדים מלום, כלים העשויים להשאל ולהשכיר עומדים תמיד ברשות המרא קמא ואין כאן חזקה חדשה לנתבע ולכן אין זה מיגו להוציא ונאמן התובע.

ג. טענת 'נגנבו' כדי להחזיק ממון שבידו

במקרה שלפנינו מתהפכות היוצרות. בעוד במקרה רגיל מי שטוען שהכלים נגנבו הוא זה שרוצה להוציא כסף, ולכן עניינו שנוי במחלוקת האחרונים הנ"ל: במקרה שלפנינו הטענה שהשטרות-המחאות נגנבו, באה לסייע להחזיק את הממון בידי המחזיק בו. אם תקבל הטענה שהשטרות גנבים, יוכל ר' בנימין להשאיר את ארבע מאות אלף השקלים ברשותו. נמצא שטענת הגניבה מסייעת למוחזק ולא פונה נגדו. ואם כן, הסברא שלא נאמן 'להוציא' אינה קיימת כאן. ומאידך נותרת על עומדה הטענה שאין להחזיק אנשים כגנבים, שטענה זו אינה נוגעת לשאלת המוחזקות בממון אלא לחזקת הכשרות של מי שנטען כלפיו שגנב. אולם במקרה שלפנינו, הוברר שסיפורו העגום של ז' כבר התפרסם ברבים ומקרה התרמית שמרכוז דינונו לא היה המקרה היחיד של גניבה ומרמה שביצע ז', בלא להיכנס לשאלה אם עשה זאת מתאוות בצע או מפני 'הלחץ זה הדחק', יהיה אשר יהיה לא הייתה לו כל חזקת כשרות בשעה

שכא ר' בנימין וטענתו בפיו 'להחזיקו בגנב'. אף שאינו נוגע לנידון דידן, מכל מקום ראוי לציין כאן את הנידון בפוסקים אם בשטר חוב אומרים חזקה מה שתחת ידי אדם שלו, ומצינו לגבי אדם שמבקש למנוע גביה בטענה שמלטלין שבידו או שטרות שבידו אינם שלו, דן הש"ך (סימן מז סק"ו) מצד שכל מה שתחת ידו של אדם הרי הם שלו ואינו נאמן להפסיד לאחרים ולומר שאינו שלו, ובשטרות מאחר ואין גופם ממון יתכן שאין בהם חזקה זו, וכתב שהוא ספיקא דדינא. אך בנידון שלפנינו ברור שמחזיק השטר שכא לתבוע עמו את החוב שכתוב בשטר נחשב מוציא (וראו עוד בש"ך סימן סט ס"ק טז בדעת הרשב"א בתשובותיו).

בהתאם לכך, יתכן שבמקרה שלפנינו יהיה ר' בנימין נאמן לטעון את טענתו שהמחאה נגנבו בידי מזכירו לשבער ז', בטענת מיגו. ולא רק שטענתו זו אינה עומדת מול חזקת כשרות, שהרי ז' כבר נתפרסם בעולם כגנב ואין לו חזקת כשרות, אלא אף אינו בא להפקיע ממוחזק כיון שמחזיק השטרות, הלא הוא ר' שמעון בעל הגמ"ח אינו מוחזק במעות עצמם. והמוחזק במעות עצמם הוא ר' בנימין שטוען שהשטרות נגנבו ממנו. טענתו היא איפוא 'להחזיק' במעותיו ולא 'להוציא'.

אלא שלכאורה במקרה שלפנינו אין לו כל טענת מיגו. שהרי לא יכול היה לטעון 'מזויף', שהרי

אלא שלכאורה במקרה שלפנינו אין לו כל טענת מיגו. שהרי לא יכול היה לטעון 'מזויף', שהרי השיקים חתומים על ידו כדת וכדין וגם אינו יכול לטעון שפרע אותם, שהרי הם בפנינו וקיימת כאן טענת 'שטרך בידי מאי בעי?' [-מה בטענתך שפרעת את החוב הכתוב בו?]

השיקים חתומים על ידו כדת וכדין וגם אינו יכול לטעון שפרע אותם, שהרי הם בפנינו וקיימת כאן טענת 'שטרך בידי מאי בעי?' [-מה השטר שלך עושה ביד שלי, אם אמת בטענתך שפרעת את החוב הכתוב בו?]

ד. משפט האלמנה

לפני הרשב"א הובא משפטה של אלמנה אחת. בעלה ראובן נפטר זה לא מכבר ונכסיו נותרו בידיה. בא פלוני והוציא שטרות שבהם מתחייב הבעל המנוח סכומי כסף גדולים 'למוסר כתב זה'. האלמנה באה במזוק, שכן לא היה בידיה להוכיח כי השטרות נפרעו או זוייפו.

ואולם לקראת הדין, שלפה האלמנה טיעון מנצח, היא הצליחה להוכיח שחלק מהשטרות נלקחו בידי התובע ממשרדו של בעלה אחרי פטירת הבעל. היא המציאה את ההוכחות לדיינים וכאשר הגיע התובע לתבוע אותה באמצעות השטרות, פסק הרשב"א (ח"א סימן תתק) שכיון שהתובע הוחזק כמי שמתמשש בשטרות שהגיעו לידיו שלא כדין, ממילא לא רק שהשטרות שלגביהם סופקה הוכחה שנלקחו מן המשרד שלא כדין, לא יהיו תקפים, אלא שהורעה חזקתם של כל השטרות שבידי האיש הזה. שטרות אלו איבדו את כח השטר, שנובע מההנחה הפשוטה שמה שרשום בשטר מחייב, שכן בידי של זייפן אין שום נאמנות לשטר, ומי לידו יתקע שלא כל השטרות הגיעו אליו באותה שיטה? לכן אבד כח השטר לגבי אותו זייפן.

האחרונים (ש"ך סימן עט ס"ק טו) כבר הקשו

על הרשב"א מהדין המבואר שחשוד שהוחזק כפרן אינו נאמן רק לגבי אותו ממון שבו כפר, אבל אם יבוא המלווה ויתבע אותו שוב על ממון אחר, חוזר דינו להיות ככל איש ונאמן לטעון פרוע. מדוע כאן ישנתה הדין ואובדן האמון לגבי שטר אחד, יחסל את שאריות האמון לגבי כל שטר שיציג אותו אדם? הש"ך מציע שדברי הרשב"א מבוססים על השיטה (סימן צב סעיף ט) שיש ללווה שהוצג נגדו שטר זכות להשביע את המלווה שלא פרעו, ושבמקרה שהמלווה חשוד מעבירים את השבועה לשכנגדו והוא נשבע שפרע ונפטר, משכך במקרה שבו עסק הרשב"א שבו המלווה חשוד והלווה כבר נפטר פסק הרשב"א שלא יוכל להוציא ממון מהאלמנה הירשת. ומסקנת הש"ך לארז דבריו אלו היא שמאחר שאנו נוקטים להלכה שלא כשיטה זו אלא שלא ביטלו מהמלווה את כח גבייתו בשטרות האחרים, יוכל במקרה כזה להמשיך ולתבוע מכה כל אותם שטרות שלגביהם לא הוכח שנשלם שלא כדין ממשרדו של המנוח.

בקצות החושן (סק"ו) כתב כי פסק דינו של הרשב"א האמור תקף גם לפי ההלכה שמלווה חשוד לא איבד את כח הגבייה בשטרות האחרים. זאת מאחר שאם הלווה היה חי, יכול היה לטעון שגם שאר השטרות נגנבים והיה נאמן, כיון שלהלכה (סימן צ סעיף א) נאמן אדם לטעון כנגד גנב, כמה

גנב ממנו ונוטל בשבועה, ובאופן שהלווה כבר מת, הרי חשוד (שלקח שלא כדין לפחות כמה שטרות מהמשרד) המוציא שטר כנגד הירשנים שאינו יכול להישבע מפסיד, כפי ההלכה הפסוקה (סימן צב סעיף יב) בכל חשוד על השבועה שמוציא שטר על היתומים, שכיון שאין נפרעים מהיתומים אלא בשבועה והוא אינו יכול להישבע, איבד את יכולתו להוציא מהם.

התומים (סק"ז) גם כתב שחשוד המוציא שטר על היתומים מפסיד מאחר שאינו יכול להישבע כדין כל הבא להוציא מן היתומים, אך באופן שהלווה חי מסביר התומים את פסיקת הרשב"א באופן אחר: מרגע שהוברר שהאדון התובע הציג לגבייה גם שטרות שנלקחו ממשרדו של המנוח שלא כדין, הוא אינו יכול להשתמש גם בכל השטרות האחרים, שכן מיד תעלה נגדו הטענה שכל השטרות שהציג נפרעו זה מכבר. הסברה שמונעת מכה עצם מציאות השטר לטעון כנגדו שהוא פרוע או שלבסוף לא נעשתה ההלוואה וכדומה, היא הסברה 'שטרך בידי מאי בעי?' שהזכרנו לעיל. סברא זו מבוססת על ההנחה הפשוטה

ששטרות שמחייבות את פלוני לא אמורים להיות בידי אדם אחר אם לא שהוא בעל חובו של הנתבע. אבל, כזכור, לפחות כחלק מהשטרות שהיו בידי התובע הזה היו בידי בוודאות מהסיבות הלא-נכונות, ולכן כשיטענו מולו שהשטרות פרועים, לא יוכל לטעון כמו כל אחד אחר 'אז מה השטר עושה בידי?' שכן במקרה שיטען כך, התשובה המרה כנגדו תהיה: 'מה שעשו בידך כל שאר השטרות ההם...'. נמצא שאדם זה איבד את יכולתו לתבוע באמצעות

שטרות, ולעולם תוכל האלמנה לטעון שכל השטרות נפרעו, וכ"כ בשו"ת רב פעלים (אבה"ז ח"ב סימן ז) ובגליון ברוך טעם (על קצוה"ח הנזכר).

לאור זאת, במקרה שנשוא התיבעה חי לפנינו: לדעת הש"ך המלווה לא מאבד את חזקת הכשרות שלו לגבי ממון אחר שבו אין וודאות שהוא נגנב, וכן בנידון שלפנינו ז' אמנם מוחזק בציבור כגנב, אבל אין בכך כדי לפסול כל שטר שישק שיוצא מתחת ידו. גם לדעת הקצות החושן הנאמנות של הלווה היא לומר שבאירוע של הגניבה נגנבו שטרות נוספות, ובדבר זה נאמן הנגנב לפי תקנת חז"ל שהנגנב נאמן להישבע כמה נגנב מתחת ידו, ולכן בנידון שלפנינו אם אין לנו ידיעה ברורה כי ז' גנב שיקים מידי ר' בנימין, אין בכך ר' בנימין לטעון שהוא גנב ממנו שיקים נוספים, אמנם למעשה הוברר לבית ההוראה שז' נטל עוד המחאות ושטרות שלא כדת, ולכן נאמן ר' בנימין לומר בשבועה שז' גנב ממנו גם את השיקים הללו. [ולפי' בזמן הזה שאין משיביעים, דין הוא לפרש ביניהם וכבר נתבאר הדברים (מכתלי בית הדין חלק א סימן ב)]. ולדעת התומים מאחר וידוע דרכו של ז' לגנוב את לב הבריות בדרך זו, הרי שאיבדו כל השטרות שתחת ידו את הראיה הבסיסית של 'שטרך בידי מאי בעי', ושוב נאמן הלווה לטעון פרוע או שמעולם לא מסר שטר זה, ויפטר בשבועת היסט.

נמצא שמאחר שר' בנימין מוחזק במעותיו, יוכל לטעון שפיר ש'קים ליה' כקצוה"ח שהנגנב נאמן בשבועה לומר שז' גנב ממנו שיקים נוספים על הידוע, וכדעת התומים, הברוך הטעם והרב פעלים שהשטרות הללו שוב אינם מגובים בטענה של 'שטרך בידי מאי בעי' וממילא הוא נאמן לטעון שהשטרות נגנבו מביתו מאחר שאינו מערער בכך חזקת כשרות של הגנב, שכבר הוחזק ממקום אחר כגנב.

וזה דבר המשפט

- נחלקו אחרונים במקרה שבו טוען הנתבע שהשטרות נגנבו מביתו. לדעת הסמ"ע מלבד שאינו נאמן לטעון כך, אף לא תסייע לו טענת 'מיגו' כי מצב זה נחשב כהוצאת ממון מידי התובע שמציג את השטר וכלל הוא בדינו 'מיגו להוציא לא אמרינן'. אך לדעת הש"ך כאשר עדים ראו שהוציא הנתבע את הכלים מרשות התובע אין זה נחשב מיגו להוציא, והגם שאינו נאמן לומר על פלוני שהוא גנב אפילו בטענת מיגו, כאשר הנתבע כבר מוחזק כגנב יועיל המיגו להוציא ממנו ממון. ולדעת התומים גם כאשר לא ראו עדים כלום, כלים העשויים להשאיל ולהשכיר עומדים תמיד ברשות המרא קמא ואין כאן חזקה חדשה לנתבע ולכן אין זה מיגו להוציא ונאמן התובע על ידי המיגו לומר טענת גנבה.

- שטר חוב להוציא ממון אינו בכלל החזקה שמה שתחת ידי אדם שלו הוא, ולכן המחזיק בו אינו נחשב כמוחזק בחוב הכתוב בו.

- מאחר שמהללי הגמ"ח מודים שהמחאה הגיעו לידם מידי ז', לפיכך מאחר שז' הוחזק כגנב, נאמן ר' בנימין לטעון כנגד השטר, מאחר שטענת 'שטרך בידי מאי בעי' מאבדת את תוקפה. ולפיכך, בנידון שלפנינו, נקבל את טענתו של ר' בנימין שהמחאה גנובות ושכל הנתבע בהן אינו אלא עורבא פהן ואין לחייבו לפרוע את הרשום בהן. [וכדעת התומים, וגם לדעת קצוה"ח היה נאמן ר' בנימין בנידון שלפנינו שהיה ידוע שז' גנב שיקים נוספים מידי ר' בנימין, אלא שלדעת קצוה"ח היה זקוק ר' בנימין לשבועה כדי להיפטר, ומאחר ואין נשבעים בזמן הזה, היינו מפשרים ביניהם].

